

Set segles d'un inquisidor de manual

El 2020, va passar desapercebut el 700è aniversari de Nicolau Eimeric (Girona, 1320-1399), inquisidor general de la Corona d'Aragó durant dos períodes i autor del 'Directorium Inquisitorum', un manual per als inquisidors de l'època que segles després encara es reeditava. Aquest dominic, incansable perseguidor de les obres de Ramon Llull, també va fer una exhaustiva catalogació d'heretgies.

Per Àlex Milian / @alexmilianbeser

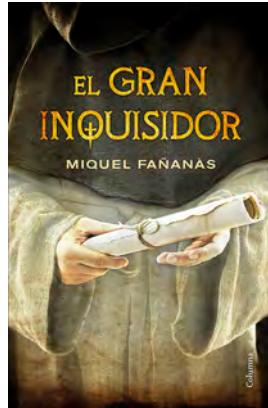
Nicolau Eimeric ha passat a la història com un dels inquisidors més cruels de la seva època: cara visible de la institució més lletja de l'Església —i, per extensió, de la religió— medieval; personatge literari tèrbol (a *El gran inquisidor*, *L'església del mar* o *Jo confesso*) i perseguidor obcecada de les obres de Ramon Llull. Però la seva història, ben estudiada per l'expert Jaume de Puig, és més complexa del que sembla.

Va ser el seny ordenador de la inquisició al segle XIV i la seua obra era ben vigent dos segles després. Nicolau Eimeric va escriure el manual dels inquisidors, el *Directorium Inquisitorum* el 1376, però el 1585, quan el també dominic Francisco Peña (Villarroya de los Pinares, Saragossa, 1540 - Roma, 1612) havia de fer-ne un altre, va decidir que valia més reeditar l'obra d'Eimeric i afegir-hi les novetats que s'havien produït durant els 209 anys que les separaven. Això vol dir que Eimeric havia estat molt precís i exhaustiu en la seva obra —i que la Inquisició, a la Corona d'Aragó, no havia evolucionat gaire.

El novel·lista Miquel Fañanàs, autor d'*El gran inquisidor* (Columna, 2015), el descriu així: "A banda de les seves actuacions malvades com a inquisidor, era un home d'una brillant trajectòria cultural. Aquest gironí entra al convent de Sant Domènec (gairebé tots els inquisidors eren dominics), estudia a París, torna aquí, exerceix a Barcelona com a inquisidor general de la Corona catalanoaragonesa, concretament a Santa Caterina, i escriu com han d'actuar els inquisidors en els diferents processos arreu del territori".

Jaume de Puig, l'historiador que ha estudiat més textos de Nicolau Eimeric.

Miquel Fañanàs, autor d'*El gran inquisidor*, novel·la històrica sobre Eimeric, que ja sortia a la seva anterior novel·la, *La bruixa de pedra*.

L'obra, el *Directorium Inquisitorum*, publicat el 1376 a Avinyó és un tutorial per a inquisidors. "Eimeric —explica Fañanàs— era el cap dels inquisidors i, per evitar que cada inquisidor al seu territori anés a la seva, escriu un llibre per posar una mica d'ordre i explica què han de fer, què poden fer, què no poden fer i de quina manera ho poden fer: quins instruments poden utilitzar i quins no".

L'historiador de la teologia Jaume de Puig és el gran expert en Nicolau Eimeric. N'ha traduït la majoria dels seus textos i continua treballant-hi en la traducció d'una obra encara inèdita, el seu *Tractat de Lògica*, "un dels quatre primers manuals de lògica que s'escriuen a Occident".

De Puig admet que "el *Directorium* és un llibre horrible, és evident, però", objecta, "és un llibre molt ben fet: Eimeric tenia una idea molt clara. No ho escriu mai, però això és així: 'En el meu orde —pensa Eimeric— Sant Tomàs ha fet el Dret Canònic. Jo, què puc fer? El Manual dels Inquisidors'. I el va fer. I abans d'això va fer tractats importants de matèria canònica i herètica (el *Tractat d'Invocació dels Dimonis*, etc.) que demostren que Eimeric treballava a fons. Per això el Manual dels Inquisidors, Francisco Peña, al segle XVI (gairebé 200 anys després), encara el considera vàlid".

El Manual dels Inquisidors, tal com traduiríem *Directorium Inquisitorum*, "era molt conegut a Europa" a la seva època, segons Jaume de Puig. "Però la seva vigència dos segles després —matisa l'historiador— és més limitada, perquè, després de la Reforma, la Inquisició queda acan-

tonada a Portugal, Espanya i Itàlia. No busquis Inquisició a França ni a Alemanya, evidentment".

La Inquisició del segle XIV encara no era la institució gairebé estatal que arribaria a ser. "En temps d'Eimeric —diu De Puig—, la Inquisició es feia servir sobretot quan hi havia desercions importants, com els càtars, per exemple". En aquell context, Eimeric és el gran inquisidor i, amb el seu *Directorium*, reforça aquest lideratge. El directori té parts exageradament exhaustives, com les que cataloguen tots els tipus d'heretges (vegeu el requadre) i d'altres més ponderades.

La llista d'heretgies era excessiva. Segons De Puig, la raó és que, per a Eimeric, "qualsevol error en la fe és una heretgia, qualsevol equivocació és heretgia. Si en comptes de dir "el pare, el fill i l'Esperit Sant" dius "el pare, l'Esperit Sant i el fill" ja ets un heretge".

Aquesta part es pot considerar avui dia una excepcional guia pel món dels heretges, però, en el seu moment, era una exagerada extensió del concepte d'heretgia: "Per exemple —recorda De Puig—, els que discutien si s'havien de circumcidar o no també els considera heretges. Home. Això no és una heretgia formal que vagi en contra d'un article de la fe. Per això li surt una llista tan llarga".

Per contra, la part més pràctica del directori és, segons De Puig, molt diferent: "El gran mèrit del *Directorium* és a la tercera part, quan va qualificat la qualitat dels delictes i les penes que hi corresponen: aquí hi ha les normes canòniques, que deien què s'havia de fer, però també la pràctica dels inquisidors tal com s'havia dut a terme des de feia temps".

→ Al contrari de la fama de crueltat gratuïta d'Eimeric, “aquesta tercera part, és bastant ponderada. No hi veus un animal que va allà a trinxar-ho tot. Estic parlant de la part teòrica: aquella que diu a aquesta heretgia li correspon tal i a l'altra heretgia li correspon qual”. El mateix De Puig matisa aquesta ponderació: “Cal recordar que la Inquisició és un tribunal tremend, és una Gestapo. És molt greu instituir un tribunal del pensament. Això és impresentable. Però dintre del seu temps, aquesta part del manual, que és la més original d'Eimeric, és ponderada —dintre del que és una cosa tan absurda, per al nostre pensament d'avui dia, com el delictes herètic”.

La qüestió és si Eimeric també era just i ponderat en la pràctica de la Inquisició. I la resposta és que no sempre, tot i que no era tan cruel com la llegenda explica. “De fet, és dubtós que Eimeric fes cremar mai ningú. És possible que a un, però no més. En canvi, el seu llenguatge davant d'un grup heretge sí que era violent”.

L'historiador ha traduït, estudiat i publicat diversos documents d'Eimeric sobre processos pràctics d'inquisició i els coneix bé, però prefereix destacar l'opinió d'una historiadora llunyana, sense prejudicis de cap tipus a favor o en contra d'Eimeric: “Després de llegir aquests documents que vaig publicar,

Convent de Sant Domènec

➕ L'INCREÏBLE CATÀLEG D'HERETGES DE NICOLAU EIMERIC

En el seu *Directorium Inquisitorium*, de 1376, Eimeric esmenta un bon nombre d'heretgies, algunes de les quals, dos segles després, eren desconegudes, com a mínim amb el nom que ell els dona. Quan, dos segles després, el 1585, Francisco Peña edita una versió comentada i *actualitzada* al segle XVI, haurà d'explicar tota una sèrie d'heretgies esmentades per Eimeric que estaven gairebé oblidades. Avui dia, l'obra d'Eimeric és en-

cara l'única referència d'algunes d'aquestes heretgies. Aquest fet es veu molt clar en el paràgraf del *Directorium* en què Eimeric enumera les heretgies reconegudes al dret civil. El text original d'Eimeric diu: “Alguns heretges, que nomena el dret civil, no estan esmentats ni als decrets, ni a les decretals, ni a les *extravagantes* [les ordres papals per la Inquisició]. Aquests són els pneumatòmacs, els papianistes, els pepuzites, els borborites, els messalianes, els euquites o entusiastes, els audeans, els hidroparastatos, els tascodrogites, els batràquits o bràquits, els marcelians, els encratistes, els apotacites i els sacòfors”.

Francisco Peña, en l'edició de 1585, explicava quina era la base

d'aquestes heretgies, tot i que d'algunes altres, com els batràquites, no en sap donar raó.

“Els **pneumatòmacs o macedonians** és el mateix. ‘Pneumatòmacs —escriu Joan Damascé dels macedonians— perquè lluiten contra l'esperit’. Efectivament, els macedonians proclamaven que només el Pare i el Fill són Déu, però no l'Esperit Sant”.

“Els **papianistes** són els que, junt amb Pàpies el bisbe condeixible de Sant Policarp i deixible de Joan Evangelista, creien que, mil anys després de la seva mort, Crist restabliria el regne jueu amb els elegits”.

“Els **pepuzites**, que Agustí anomenava ‘pepucians’, es fonen amb **els quintilianenses**,

els artoritites i els priscil·lianistes. Se'ls anomena ‘pepuzites’ per la ciutat de Pepuza on van viure Prisca i Maximil·la, les dues dones a qui Montanus va ordenar sacerdotesses. Es coneixen les seves horribles i sòrdides heretgies i, principalment, se sap que aquests heretges consagraven llet —en lloc de vi— a la missa”.

“**Borborites** és un altre dels noms que es dona als maniqueus”.

“Els **messalianes** o massalianes són els **euquites o entusiastes**, com precisen clarament els canons del primer concili de Constantinopla. Sant Agustí els esmenta en el seu catàleg d'heretgies. La seva heretgia consis-

una historiadora alemanya, Claudia Heimann, deia que 'Eimeric practicava una pastoral de l'heretgia', és a dir que, després del judici —si no el cremaven, evidentment— es preocupava que a l'heretge li posaren unes penitències... Dintre de la seva mentalitat d'inquisidor tenia una pràctica pastoral sobre els heretges. I aquesta historiadora alemanya destacava que Eimeric era molt coherent amb aquestes pràctiques. Vull dir que ell aplicava la normativa que emanava dels decrets papals". Per a Jaume de Puig, Eimeric va "endreçar la inquisició i la va fer previsible, que ja era una mica més que res".

De Puig també desmenteix la llegenda que atribueix a Eimeric càstigs físics tan severos com clavar un punxó a la llengua als acusats de blasfemar. "Tot el que era menor dintre del camp herètic, es pagava amb calers, amb multes. No dic que algun inquisidor no fes alguna bestiesa, però a la Corona d'Aragó, fins i tot la pràctica d'un inquisidor havia de ser una mica ponderada. Els abusos no es toleraven gaire. Per això Eimeric va tenir sempre en contra Pere III".

La història dels enfrontaments entre Pere III i Eimeric són molt coneguts. Els atacs d'Eimeric als textos de Ramon Llull, que en aquell moment tenia molts seguidors, empipaven el rei i això va fer que finalment el desterrés. Però De Puig també ha pogut esbrinar, amb les seves investigacions, que les relacions entre Eimeric i Pere III no sempre van ser únicament ideològiques. "De la documentació se'n desprèn que hi havia una mena de pacte entre tots dos, perquè una part dels diners que treia l'inquisidor anaven per al rei. Fins que el rei va veure que Eimeric en feia un gra massa. Llavors el va expulsar".

Al final, els diners tenien molt a veure amb el comportament d'Eimeric, també. Segons De Puig, l'inquisidor amenaçava amb el seu poder, però sovint tenia també interessos econòmics. "En un moment, el mateix Eimeric reconeix que amenaça uns cristians: 'Jo, si vull, al més bon cristià el puc convertir en un heretge'. Això no vol dir que ho fes. Però és clar que era un paio perillós. També he traduït alguns textos on queda clar que, per deixar lliure algú, li cobrava 30 lliures. O sigui, que tenia una tarifa".

Indirectament, els textos confirmen aquesta tesi de De Puig: "Vaig publicar un altre procés, concretament a València, on un testimoni diu que Eimeric ha explicat que necessita calers perquè té mules i treballadors als quals s'ha de donar de menjar".

A València, on Eimeric va ser inquisidor després de ser inquisidor General de la Corona, s'hi van conjurar per fer-lo fora, després que la seva persecució dels seguidors de Ramon Llull es convertís en malaltissa. "A València —reconeix Jaume de Puig— van ser més organitzats i més valents, i van remoure tota la ciutat fins que se'n va haver d'anar. Eimeric anava pels lul·listes però els valencians es van organitzar bé".

Per això, uns anys després, quan residí a Lleida encara insistia que la ciutat de València era plena d'heretges, n'hi havia més de cinc-cents i tota ella "manava a diables". Aquesta obcecació en les seves dèries, i novament contra els lul·listes, va fer que Eimeric tornés a ser desterrat per Joan I el 1393. No tornaria a Girona fins que el rei Caçador morí. El sobreviuria encara sis anys. ●

tia a proclamar que s'havia de pregar continuament, sense interrupcions, i que amb l'oració n'hi havia prou".

"Els **audeans o odeans** es confonen amb els antropomorfitas, que també s'anomenen 'vadians', pel nom d'un tal Audeu, o Audeus, contemporani d'Arius, el qual, interpretant en sentit erroni les paraules de la Bíblia, 'fem l'home a la nostra imatge i semblança', proclamava que la divinitat tenia forma humana. Els audeans proclamaven també que els bisbes rics estaven condemnats, a més d'altres heretgies".

"Els **hidroparàstats** són els **aquaristes**, de qui sabem que només consagraven aigua al calze".

"Els **tascodrogites** pertanyen a la família dels frigastes i dels montanistes: accepten l'Antic i el Nou Testament, però veneren altres profetes, en especial l'heretge Montanus i les dues putes Prisca (o Priscila) i Maximila".

"Qui eren els **batràquits**, que altres anomenen 'bràquits'? Ho ignoro. Sens dubte, el terme respon al malnom —significatiu en la seva època— d'un grup d'heretges".

"Segons Sant Agustí, els **marcel·linians** haurien estat els deixebles d'una tal Marcel·lina, pertanyent a la secta dels carpo-cratians, que venerava i encensava al mateix temps les imatges de Jesús, Sant Pau, Homer i Pitàgores".

"Joan Damascè parla dels **apotàctics** (és a dir: 'secrets', 'escollits'), que abominaven les per-

sones casades i els que posseïen alguna propietat".

"És correcte el nom de **sacòfors**? En un altre text comprovo sacòfors, i fins i tot sacòfars o sacòpates. Si Bernard de Luxemburg té raó, serien els **maniqueus**. Pierre Godefroi té en compte les diferents accions i es pregunta si no es tracta, en realitat, dels **sifors**, esmentats en les definicions dels dogmes de l'Església i dels quals es creu que no es batejaven en el nom del Pare, del Fill i de l'Esperit Sant': en aquest cas, aquests sacòfors o sifors, serien els **bonosians**".

Aquesta és la història de només quinze de les noranta-vuit classes d'heretges que Eimeric cataloga en la seva obra.